

Franz Kafka (1883 – 1924): Proměna (1915)

1. Literární druh a žánr, literárněhistorický kontext, umělecký směr / tvůrčí skupina, údaje o autorovi ve vztahu k dílu;
2. Doba a místo (děje);
3. Zvláštnosti kompozice;
4. Hlavní postavy a jejich charakteristika;
5. Námět, témata, hlavní motivy;
6. Jazykové zvláštnosti;
7. Kulturní souvislosti.

(1) Když se Řehoř Samsa jednou ráno probudil z nepokojných snů, shledal, že se v posteli proměnil v jakýsi nestvůrný hmyz. Ležel na hřbetě tvrdém jak pancíř, a když trochu nadzvedl hlavu, uviděl své vyklenuté, hnědé břicho rozdělené obloukovitými výztuhami, na jehož vrcholu se sotva ještě držela příkrývka a tak tak že úplně nesklouzla dolů. Jeho četné, vzhledem k ostatnímu objemu žalostně tenké nohy se mu bezmocně komíhaly před očima.

Co se to se mnou stalo? pomyslel si. Nebyl to sen. Jeho pokoj, správný, jen trochu příliš malý lidský pokoj, spočíval klidně mezi čtyřmi dobře známými stěnami, Nad stolem, na němž byla rozložena vybalená kolekce vzorků soukenného zboží – Samsa byl obchodní cestující –, visel obrázek, který si nedávno vystříhl z jednoho ilustrovaného časopisu a zasadil do pěkného pozlaceného rámu. Představoval dámu, opatřenou kožešinovou čapkou a kožešinovým boa, jak vzpřímeně sedí a nastavuje divákovi těžký kožešinový rukávník, v němž se jí ztrácí celé předloktí.

Řehořův pohled se pak obrátil k oknu a pošmourné počasí – bylo slyšet, jak kapky deště dopadají na okenní plech – ho naplnilo melancholií. (...)

Ach bože, pomyslel si, jaké jsem si to vybral namáhavé povolání! Den co den na cestách. Zlobení s prací je mnohem víc než přímo v obchodě doma, a k tomu ještě ten kříž s cestováním, starosti o vlaková spojení, nepravidelné, špatné jídlo, stále se střídající známosti, jež nikdy nenabudou trvalosti, srdečnosti. Aby to všechno čert vzal! Ucítil nahoře na břicho slabé svědění; pomalu se sunul po hřbetě k čelu postele, aby mohl lépe zvednout hlavu; našel svědící místo, poseté spoustou drobných bílých teček, které nedovedl posoudit; a chtěl to místo jednou nohou ohmatat, hned ji však stáhl zpátky, neboť při dotyku ho hrůzou zamrazilo.

Sklouzl opět zpátky do dřívější polohy. Z toho časného vstávání člověk dočista zpitomí, pomyslel si. Člověk se potřebuje vyspat. (...) Kdybych se kvůli rodičům nedržel, dávno bych dal výpověď, šel bych rovnou k šéfovi a od plíc bych mu řekl, co si myslím.

(2) „(...) Mluvím tu jménem vašich rodičů a vašeho šéfa a žádám vás se vši vážností o okamžité jasné vysvětlení. Já žasnu, já žasnu. Měl jsem za to, že vás znám jako pokojného, rozumného člověka, a vy tu teď najednou, zdá se, chcete předvádět prapodivné vrtochy. Šéf mi sice dnes ráno naznačil možné vysvětlení vaší nedbalosti – týkalo se inkasa, jež vám bylo nedávno svěřeno –, ale já jsem se opravdu téměř zaručil svým čestným slovem, že takové vysvětlení jistě není správné. Teď však tu vidím vaši nepochopitelnou umíněnost a dočista ztrácím chuť seabeměně se vás zastávat. A vaše postavení naprosto není nejpevnější. Měl jsem původně v úmyslu říci vám to všechno mezi čtyřma očima, ale když mě tu necháváte tak nadarmo ztrácet čas, nevím, proč by se o tom neměli dovědět i vaši páni rodiče. Vaše výkony v poslední době byly tedy velmi neuspokojivé; není sice roční doba na zvláštní obchody, to uznáváme; avšak taková roční doba, kdy by se neděly žádné obchody, vůbec neexistuje, pane Samso, nesmí existovat.”

„Ale pane prokuristo,“ zvolal Řehoř celý bez sebe a v rozčilení zapomněl na všechno ostatní, „vždyť já hned, okamžitě otevřu. Slabá nevolnost, závrať mi nedovolily vstát, ležím teď ještě v posteli. Ale teď už jsem zase docela svěží. Zrovna vstávám z postele. Jen chvilku strpení! (...)“

(3) Avšak v okamžiku, kdy tu spočinul na zemi jen kousek od matky, přímo proti ní, a kolébal se utajeným pohybem, vyskočila náhle matka, ač zdánlivě byla přece zcela pohroužena do sebe, a s pažemi široce rozpřaženými, prsty od sebe, křičela: „Pomoc, proboha, pomoc!“, hlavu měla skloněnou, jako by chtěla na Řehoře líp vidět, ale v rozporu s tím pomateně utíkala pozpátku pryč; zapomněla, že za sebou má prostřený stůl; když k němu dorazila, sedla si na něj honem jako v roztržitosti; a zdálo se, že vůbec nepozoruje, že vedle ní se z převržené konvice proudem leje káva na koberec.

„Maminko, maminko,“ řekl Řehoř tiše a vzhlédl k ní. Prokurista se mu na chvíli docela vytratil z mysli; zato neodolal a při pohledu na vytékající kávu několikrát naprázdno chňapl čelistmi.

(4) Naslouchaje těmto matčiným slovům, poznal Řehoř, že nedostatek jakéhokoliv bezprostředního dorozumění s lidmi, spojený s jednotvárným životem uprostřed rodiny, mu určitě za ty dva měsíce pomátl rozum, jinak si totiž nedovedl vysvětlit, že mohl vážně zatoužit, aby mu pokoj vyprázdnil. Copak se mu doopravdy zachtělo, aby se ten teplý pokoj, útulně zařízený nábytkem, proměnil v jakési doupe, kde by si pak ovšem nerušeně mohl všude lézt, ale také by zároveň rychle nadobro zapomněl na svou lidskou minulost? Vždyť už teď málem zapomínal a jen dávno neslyšený matčin hlas ho vzburcoval. Nic ať neodklízejí; všechno musí zůstat; nemůže být bez nábytku, příjemně působícího na jeho rozpoložení; a brání-li mu nábytek, aby nesmyslně popolézal sem a tam, pak to není vůbec ke škodě, nýbrž jedině ku prospěchu.

(5) Těžké zranění, s nímž Řehoř stonal víc než měsíc – jablko, které si nikdo netroufal vyndat, zůstalo v těle jako viditelná upomínka –, patrně i otci připomnělo, že přes svou nynější, smutnou a odpornou podobu je Řehoř členem rodiny, že se s ním nesmí jednat jako s nepřítelem, nýbrž že rodinná povinnost přikazuje spolknout odpor a být trpělivý, nic než trpělivý.

(6) Jak odbilo deset, pokoušela se matka tichými domluvami otce probudit a pak ho přimět, aby si šel lehnout, neboť tady není přece žádné spaní, jehož má otec, který v šest hodin musí nastoupit službu, nanejvýš zapotřebí.

(7) „Musíme se toho hledět zbavit,“ řekla teď sestra výslovně otci, neboť matka pro kašel neslyšela, „ještě vás oba umoří, vidím to už. Když jednou člověk musí tak těžce pracovat jako my všichni, nemůže mít přece doma tohle věčné soužení. Já už to také nevydržím.“ A rozplakala se tak usedavě, že jí slzy kanuly dolů na matčinu tvář, z níž je stírala mechanickými pohyby ruky.

(8) Pak všichni tři opět po měsících společně vyšli z domova a vyjeli tramvají ven za město. Vůz, kde seděli sami, byl celý prozářen sluncem. Pohodlně opřeni na sedadlech rozmlouvali o vyhlídkách do budoucna, ukázalo se, že při bližším pohledu nejsou nikterak zlé, neboť všichni tři, na což se vlastně jeden druhého ještě ani nezeptali, mají náramně výhodná a zvláště pro pozdější dobu slibná zaměstnání. Největší okamžitě zlepšení situace jim ovšem jistě snadno přinese změna bytu; vezmou si teď menší a levnější a přitom lépe položený a vůbec praktičtější byt, než je nynější, který vybíral ještě Řehoř.